

Kur'ân'da Yahudi Din Adamlığı -Yahudi Geleneğiyle Mukayeseli Bir Çalışma-

İbrahim Hilmi KARSLI*

Atıf/©: Karşlı, İbrahim Hilmi (2010). Kur'ân'da Yahudi Din Adamlığı, Mîlel ve Nihal, 7 (1), 61-93.

Özet: Dinlerin, geniş anlamıyla bir liderlik ve rehberliğe ihtiyaç duymaları sosyolojik bir gerçekliktir. Bu bağlamda Yahudi din adamlığı önemli bir yere sahiptir. Konuyla ilgili söz konusu dinin temel kaynakları zengin bir malumatı bizlere sunmaktadır. Kur'an da, nazil olduğu dönem itibariyle Yahudi din adamlığının içerisinde bulunduğu durumla ilgili önemli tespit ve uyarılar içermektedir. Aşağıdaki makale, söz konusu din adamlığının tarihi süreçte geçirdiği çok yönlü değişimi gerek Yahudi ve gerekse Kur'an ve tefsir kaynaklarından hareketle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tanah (Eski Ahit), din adamı, tahrif, rabbânî.

Giriş

Dinlerin kendi varlıklarını sürdürebilmeleri için, geniş anlamıyla bir liderlik ve rehberliğe ihtiyaç duymaları sosyolojik bir gerçekliktir. Rol ve konumları itibariyle farklılık gösterebilirler de, bütün dinlerde bu temel bir özellik olarak dikkati çekmektedir. Dinî önder-

* Doç. Dr., Rize Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı [ihkarşlı@diyanet.gov.tr].

ler, kutsal metinleri yorumlamak, manevî hakikatleri insanlara tebliğ etmek, ilâhî yasalarla hükmetmek, toplumsal ve siyasal hareketlerde öncülük etmek gibi değişik görev ve sorumluluklar yerine getirirler.

Bu açıdan dinlerin tarihî seyri ve kaderi, din adamlarının konum ve fonksiyonları ile oldukça yakın ilişkilidir. Çünkü onlar, dinî geleneğin oluşmasının öncüleridirler. Başka bir anlatımla onlar, hem metafizik, ibadet, ahlâk ve diğer alanlarda dinî tefekkürün inşa edicileridirler hem de eğitim ve öğretim yoluyla, dinî entelektüel birikimin sonraki kuşaklara taşıyıcılarıdır. Kutsal metinlerin bulunduğu her yerde bu durumlar söz konusudur. Onların yorumlanması, içerik ve manalarının öğretilmesi, uygulamalarının gerçekleştirilmesi, din bilginlerinin temel sorumlulukları arasında yer almaktadır.

Yahudilik ve Hıristiyanlık, farklı tarihsel süreçlerden geçmiş, değişik teolojik yapılara sahip olmuşlardır. Dolayısıyla buna bağlı olarak din adamı sınıflarının oluşturduğu yapılanmalar da farklılaşmıştır. Nazil olduğu dönem itibariyle Kur'ân, her iki dinî topluluğun ekonomik ve siyasî hayatlarında bu yapılanmaların oynadığı role önemli bir yer verir. Bu bağlamda, din adamlığının Yahudiler arasındaki siyasî ve ekonomik dayanaklarının, Hıristiyanlığa göre daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Medine döneminde İslam'a karşı geliştirilen muhalefet çabalarında Yahudi dinî bürokrasisi temelli bir rol oynamıştır.

Konunun enteresan tarafı şudur ki, Allah-kul ilişkisini, tevhit ilkesine bağlı olarak koruması gereken din bilginlerinin, zamanla bizzat kendilerinin bu ilişkiyi temelden sarsacak şekilde "aracılar" olarak devreye girmiş olmalarıdır. Kur'ân'ın, Yahudi ve Hıristiyanların, ahbar ve ruhbanını "rabler" edindiklerini bildirmesi, bu açıdan oldukça önemli bir uyarı olarak görülmelidir. Üstelik bunun Hz. İsa'nın tanrılaştırılması ile aynı bağlamda zikredilmesi konuyu daha da düşündürücü hale getirmektedir.

Yine, Allah'ın gönderdiği peygamberlerin çağrısına olumlu

cevap vermesi gereken ilk kesim, din bilginleri olması gerekirken, bunlara karşı en şiddetli muhalefet ve yıldırma çabaları bizzat onlar tarafından yürütülmüştür. Özellikle Yahudi din adamlarının, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in çağrularına karşı yürüttükleri kampanyayı ve kurdukları tuzakları, kutsal metinler ve tarihsel veriler açıkça ortaya koymaktadır.

Şu halde, hakikate en duyarlı olması gereken din adamları, onun önünde en ciddi engeller haline nasıl gelmişlerdir? İşte bu makale, gerek Kur'ân gerekse Kitab-ı Mukaddes ve Yahudi geleneği çerçevesinde söz konusu yozlaşmanın, Kur'ân ayetleri çerçevesinde sosyolojik, psikolojik ve dinsel sebeplerini irdelemeyi ve doğrulduğu sonuçları gün yüzüne çıkarmayı hedeflemektedir. Konu, önce Yahudi geleneği, daha sonra da ilgili Kur'ân ayetleri çerçevesinde incelenecektir. Değerlendirme bölümünde ise, varılan sonuçlar mukayeseli bir şekilde ele alınacaktır.

1. Yahudi Geleneğinde Din Adamlığı

1.1. Din Adamlığının Tarihsel Gelişimi

İsrailoğullarının tarih sahnesine çıktıkları ilk dönem, "Atalar Dönemi" olarak adlandırılır. İsrail'in üç büyük atası İbrahim ile oğlu İshak ve torunu Yakup'tur. Musa (MÖ. XIII) öncesi dönemi oluşturan Atalar Dönemi'nin, MÖ yaklaşık olarak XX. yüzyıllardan itibaren başladığı kabul edilir. Bu dönemlerde kurban kesme vb. ayinler, din adamları tarafından değil; ailenin ileri gelen reisi tarafından gerçekleştirilirdi¹.

Hz. Musa'nın yaşadığı dönemlerde, teşkilatlanmış bir din adamı sınıfından ve kurban takdim etme gibi bir görevlerinden bahsetmek henüz mümkün değildir². Ancak ondan sonra Krallar

* Bu makale, daha önce yazarın yayınlanmış "Kutsal Kitaplara Göre DİN ADAMI" adlı çalışmasının "Yahudi Din Adamlığı" bölümünden özetlenerek hazırlanmıştır.

¹ Vaux, Roland De, *Ancient Israel (It's life and Institutions)*, trc. John Mc Hugh, New York 1994, 345; Güç, Ahmet, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003, 238.

² Aelred Cody, *A History of Old Testament Priesthood*, Pontifical Biblical Institute, Rome 1969, s. 12.

dönemi (MÖ XII-X), Yahudi din adamlığı açısından adeta bir dönüm noktası olmuştur. Ugarit ve Fenike’de bulunan din adamlığı kurumları, özellikle İsrail Krallığı’nın kurulmasından sonra Yahudi din adamlığını etkilemiştir³.

Krallar Döneminde (MÖ XII-X) Leviogluları ayinlerde ön plana çıkmış⁴; toplum hayatındaki nüfuz ve iktidarları iyice artmıştır. Çünkü bazı krallar, din adamı olarak kabul edilmiştir. Yine bu dönemden itibaren din adamlarının, kralın vezirleri olarak atandıkları ve yüksek rütbeli devlet memuru sınıfına alındıkları görülmektedir. Özellikle Kral Davut döneminde Levililerin idarî makamlarda görevler üstlendikleri anlaşılmaktadır⁵. Dolayısıyla bu süreçte birçok din adamının, ekonomik ve sosyal yönden önemli kazanımlar elde ettikleri görülmektedir⁶. Böylece başlangıçtaki halkı bilgilendirmeye ve dinî konularda rehberlik yapmaya yönelik özelliğini kaybetmiş, elde ettiği güç ve imtiyazlarla zamanla siyasî ve sosyal statü sahibi olmuştur⁷.

Sürgün Dönemi’nde (MÖ 586-538) yeni eğilimler ortaya çıkmış; dinî ayin ve merasimlere karşı aşırı bir özentî baş göstermiştir⁸. Bu dönemde, Levioglularının işlev ve sorumluluklarında önemli gelişmeler olmuştur. Artık Levili olmak, pratikte ayinlerle ilgili görevlere sahip insan topluluğunu ifade eder hâle gelmiştir⁹. Özellikle Sürgün’den (MÖ 586-538) sonra Levililerin nüfuz ve etkileri iyice artmıştır¹⁰. Baş kâhin, manevî olduğu kadar aynı zamanda sivil-toplumsal bir lider konumundaydı¹¹. Bu süreçte, İsrailoglularının yeniden toparlanmasında din adamları oldukça

³ Cody, 23.

⁴ Cody, 35.

⁵ Bk. J. Maxwell Miller, Hayes, John H., *A History of Ancient Israel and Judah*, Britain 1986, s. 113.

⁶ M. Ha., “Priests and Priesthood”, *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem 1972, XIII, 1084. Siyaset-din adamları ilişkisi konusunda ayrıca bk. Ahmed Şelebi, *Mukârenetu'l-edyan (el-Yahudiyye)*, Kahire ts, I, s. 223.

⁷ Kitagawa, Joseph, “Priesthood in the History of Religions”, *To Be A Priest*, New York 1975, 50.

⁸ Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm’da Kurban*, 145.

⁹ Cody, 33.

¹⁰ Bk. McKenzie, Peter, *The Christians*, Abingdon Press, London 1988, 190.

¹¹ Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, trc. Ünver Günay, İFAV, İstanbul 1995. 465.

önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Ancak geçen zaman zarfında din adamlarının görevleri eski sadeliğini kaybetmiş ve karmaşık bir hâl almıştır¹².

İsrailoğulları tarihinde, din adamlığı konusunda en önemli değişikliklerden biri, Ezra (MÖ 432-397?) ile gerçekleştirilmiştir. O, gerçek anlamda bir din reformcusu olarak kabul ediliyordu. Talmud onun için şöyle der: “Eğer Musa ondan önce gelmiş olmasaydı, Ezra Tevrat’ın vahyine mahzar olabilirdi.” Yaptığı dinî düzenlemelerle bugünkü Yahudiliğin şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır¹³. Onunla beraber Tevrat’ın ilk beş kitabında anlatılan klasik kavram ve gelenekler, yeniden canlandırılmaya ve hayata geçirilmeye çalışılmıştır¹⁴.

İsrailoğulları, İskender’in Filistin’i almasından (MÖ 313) sonra iyice yabancı tesirlerin altına girmiştir¹⁵. Mısır’da İskenderiye şehri kurulmuştur. Yahudiler bu şehre yerleşmekle kalmamış; Yunan medeniyetinin örf ve âdetlerini de benimsemiş ve Yunanca konuşup yazmaya başlamışlar¹⁶. Yahudileri etkileyen bütün bu gelişmeler, doğal olarak din adamlığına da sirayet etmiştir¹⁷.

Babil Sürgünü sonrasında İsa dönemine kadar geçen süre, Yahudiliğin yeniden inşa edildiği dönemdir. Bu süreçte din adamları önemli roller üstlenmiştir. Mabet ikinci kez yapılmış; kutsal metinler yeniden yazılmıştır. Ancak bu dönemde bir takım olumsuz gelişmeler de meydana gelmiştir. Şöyle ki, manevî ve ahlâkî değerlerden uzaklaşmış; şeklî ayin ve merasimler yaygınlaşmış-

¹² Cody, 191.

¹³ Bu konuda müstakil bir çalışma mevcuttur; ona da bakılabilir. Bkz. Ali Osman Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi/Yahudiliğin Mimarı Ezra*; IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. Ayrıca bk. Kaufmann, Francine, Eisenberg, Josy, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik”, *Din Fenomeni*, der. Mehmet Aydın, 3.bs., Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000, 99.

¹⁴ M. Ha., XIII, 1085.

¹⁵ Mısır kültürünün etkili olduğuna dair bk. Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, trc. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul 2000, 114.

¹⁶ Bk. T. H., “Yahudiler”, *İA*, İstanbul 1986, XIII, 340.

¹⁷ Bu konuda ayrıca bk. Firestone, Reuven, *Yahudiliği Anlamak*, trc. Çağlayan Erendağ, Levent Kartal, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, İstanbul 2004, 40-41.

tır. Dünyevî ve maddî değerler din adamlarının hayat felsefelerinde ve uygulamalarında önceliği almıştır¹⁸.

MS II-VII. asırlar Talmudik Yahudiliğin oluştuğu ve sistemleştiği dönemlerdir. Bu süreçte de din adamlarının etkinliği devam etmiştir. Tevrat gibi kutsal kabul edilen sözlü geleneği nakletmişlerdir¹⁹. Bu geleneğin, Sina Dağı'nda Tevrat'la birlikte Hz. Musa'ya verildiği ve sözlü olarak sonraki dönemlere nakledildiği kabul edilmiştir. MS 220'de, söz konusu şifahî gelenek derlenerek Mişna oluşturulmuştur²⁰. Bu konuda din adamları tek yetkili kimseler olmuş, onlar olmadan kutsal bir metnin anlaşılması ve tefsir edilmesi mümkün görülmemiştir. Hukuku ve teolojiyi oluşturma bütünüyle onların yetkisinde olmuştur²¹. Bir rabbinin, görevi icabı geleneğin yorumlanması yoluyla elde ettiği bilgiler, Hz. Musa'ya vahyedilen kutsal metnin bir parçası gibi kabul edilmiştir²².

1.2. Din Adamı-Peygamber Mücadelesi

Tanah anlatımlarında dikkati çeken en etkileyici olgulardan biri, dinî otoriteyi oluşturan din adamları ve peygamberler arasında devam eden mücadeledir²³. Bu bir yönüyle peygamberlerin ifa ettikleri işin tabiatından kaynaklanmaktaydı. Zira onlar, din adamlarının müptela olduğu mal ihtirasi, dünyevîleşme ve ahlâkî yozlaşmaya karşı daima mücadele etmişlerdir. Din adamları sınıfı ise, kurulu sistemden yana, geleneğe bağlı ve değişikliklere kapalı bir hayat sürmüşlerdir²⁴. Bu iki kesim arasındaki mücadelenin yansı-

¹⁸ Yahudi din adamlığı sınıfının sonraları oluştuğuna dair bk. Vaux, Roland de, *Ancient Israel (It's life and Institutions)*, trc. John Mc Hugh, New York 1994, 345.

¹⁹ Sözlü geleneğin yazılı şeriattan daha önemli olduğuna dair (bk. Peters, F. E., *Judaism, Christianity and Islam- The Classical Texts and Their Interpretation*, New Jersey 1990, II, 158).

²⁰ Peters, II, 158, 166-168; Neusner, Neusner, Jacob, "Rabbinic Judaism in Late Antiquity", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing, New York, London 1987, XII, 186.

²¹ Wolf, Arnold, "Rabbanite", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, London 1987, XII, 182.

²² Neusner, "Rabbinic Judaism in Late Antiquity", XII, 186.

²³ Bu konuda ayrıca bk. McKenzie, Peter, *The Christians (Their Beliefs and Practices)*, Abingdon Press, London 1988; 190; Johnson, 67.

²⁴ Mensching, Gustav, *Dinî Sosyoloji*, trc. Mehmet Aydın, Tekin Kitapevi, Konya 1994, 245.

malarını, Hz. Musa'dan sonra gelen peygamberlerin hayatlarında sıklıkla görebiliyoruz²⁵.

Meselâ Krallar Dönemi peygamberlerinden Samuel (MÖ X), Yahudi din adamlarına kurban kesmek yerine ilâhî buyruklara itaat etmeleri ikazını yapar²⁶. Yine haksızlığa karşı mücadele eden ve sosyal adaleti savunan Krallık sonrası peygamberlerinden Amos (MÖ 785-745), fakirler açlıktan ölürken din adamlarının görkemli törenler yönetmelerini şiddetle protesto eder²⁷.

Bu tespit ve uyarılardan, peygamber ve din adamlarının farklı metot ve davet tarzlarına sahip oldukları anlaşılmaktadır²⁸. Nitekim VIII. asrın ikinci yarısında yaşayan Peygamber Hoşea, resmî din adamlarının aksine halka karşı hoşgörüyü yaklaşıyor, onlara sempati besliyordu. Çöldeki eski günlere ve ideallere özlem duyduğunu belirtiyordu. O, kalbi katılmış din adamlarını ve resmî ayinleri kınıyor; halkla yeterince hemhâl olmayan ve onların yaşadığı zor hayat şartlarına aldırış etmeyen, sadece tören ve kurbanlarla meşgul olan din adamlarına ağır eleştiriler yöneltiyordu²⁹.

Peygamber Hezekiel, Babil Sürgünü'nde (MÖ 586-538) din adamlığı hizmetinin düzeni ve organizesi konusunda temel birtakım değişiklikleri teklif etmiştir. O, tapınmanın kutsallığını, yaygın metotlarını ve din adamının tabiatına ilişkin kavramları kabul ediyordu. Ama detaylarla ilgili konularda farklı düşünüyor; geleceğin, ya basitleştirilmesini ya da bütünüyle kaldırılmasını teklif ediyordu³⁰.

Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderilmesi, Mabet'in etrafındaki din adamı zümresini rahatsız eder. Onun mesajları, kırsal bölgedeki fakirlere oldukça cazip gelir. Kudüs'teki dinî ve politik

²⁵ Weber, peygamberlerin kurban takdimi yapmadıkları, ancak Tanrı'nın emirlerine bağlı kalmayı telkin ettiklerini belirtir (bk. Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, trc. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, 66).

²⁶ I. Samuel, 15/22.

²⁷ Amos, 5/21-24.

²⁸ Kitagawa, 50.

²⁹ Cody, 123; Johnson, 66.

³⁰ M. Ha., XIII, 1085.

elit tabaka tarafından, iyi giden düzeni yıkmaya çalışan ve Roma ile olan hassas politik ilişkileri tehdit eden biri olarak görülür³¹.

Bahsedilen bu gelişmeler sebebiyle bölgede din adamlarının öncülüğünde, Hz. İsa'ya karşı güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Romalı putperestlere yaranmak gayesiyle onlar, çeşitli hile ve entrikalarla Hz. İsa ile mücadele etmişlerdir. İdareyi aleyhine kışkırtmışlar, etrafına casuslar yerleştirip komplolar hazırlamışlardır³². Hz. İsa, en şiddetli muhalefeti Ferisilerden³³ görmüştür³⁴. İncillere baktığımızda Hz. İsa'nın onları ağır bir dille eleştirdiği görülmektedir.

Buna göre kâhinler sınıfı, yaşadıkları hayat tarzıyla insanlara örnek olmaları şöyle dursun, dinin yayılmasının önünde âdeta bir engel oluşturuyordu³⁵. Başkaları söz konusu olunca kılı kırk yararcasına eleştiriyor, ancak kendileri söz konusu olunca, hiçbir sorumlulukları yokmuş gibi davranıyorlardı³⁶. Onlar, manevî arınma ve olgunlaşmayı terk edip görüntüye ve şekilciliğe önem veriyorlardı³⁷. Hahamların dikkat çeken bir diğer özelliği de, Allah'ın kelâmını bırakıp körü körüne geleneğe bağlanmalarındır³⁸.

Hz. İsa'nın önceki peygamberlerden farklı olarak amacı, istismar edilen birtakım uygulamaların ıslah edilmesi şeklinde değildi. Aksine din adamlarının samimiyetsizlik ve istismar gibi sapmalardan kendilerini temizlemeleri, yüce değer ve ilkeleri şahsi hayatlarında uygulamalarıydı. Bu anlamda onun reformunun, kurumları değil de, kurumlardaki insanları, ahlâkî ve manevî yön-den dönüştürmeyi amaçladığını söylemek mümkündür.

³¹ Rowland, C. C., "İsa ve İlk Kilise", trc. Mahmut Aydın, *İslâmîyât*, III, sy. 4, (Ekim-Aralık 2000), 39-41.

³² Demirci, Kürşat, "Hıristiyanlık (Tarih)", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 330.

³³ Ferisilik, Hz. İsa zamanındaki en popüler akımdı. Sadukiliğin aksine Eski Ahit'in yanı sıra Sözlü Torah olarak adlandırılan geleneği de kabul etmekteydi (bk. Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, yy. 1998, 129).

³⁴ Matta, 22/15-22; 23/1-7.

³⁵ Bk. Tevbe, 9/34; krş. Matta, 23/13-15.

³⁶ Matta, 23/ 24.

³⁷ Matta, 23/ 27-28.

³⁸ Markos, 7/8-9,13.

1.3. Din Adamının Teolojik Konumu

Yahudilikte din adamlığı, herkesin yapabileceği bir görev olarak görülmemekte idi. Meselâ kadınların mabetlerde ayin esnasında herhangi bir görevinin olduğu kabul edilmiyordu³⁹. Din adamları, dinî veya sosyal içerikli çeşitli görevler ifa ediyorlardı. Tapınaktaki dinî hizmetlerin yerine getirilmesi, onların esas sorumluluğunu oluşturuyordu⁴⁰.

Bunlar arasında en önemli olanı, kurbanla ilgili hizmetlerin yürütülmesiydi⁴¹. Ayrıca Mısır'dan çıkışın bir anısı olarak, Nisan ayının ilk haftasında Pesah (Fısh) Bayramı kutlanır⁴². Bayram akşamı bir sofraya hazırlanır, buna "seder" denir. İşte bu sofranın hazırlanması da hahamların görevleri arasındadır. Hanukada (kandil bayramı)⁴³ ve sair günlerde şamdanın yakılması da onların görevleri arasındadır⁴⁴. Ayrıca Tanrı adına insanların takdis edilmesi görevini de yürütürler⁴⁵. Yine Hz. Musa'nın Tanrı'dan vahiy ile aldığı On Emr'in yazılı olduğu iki tabletin saklandığı Ahit Sandığı'nı taşıma görevi de kâhinlerindi⁴⁶.

Din adamlarının görevlerinden bir diğeri de kehanettir. Bu da, ilâhî iradenin ilham etmesiyle geçmiş veya geleceğe ait gizemli konuların çözüme kavuşturulması, bilinmeyen bazı hususların

³⁹ Levine, Baruch A., "Levites", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mirce Eliada, Macmillan Publishing, New York VIII, 523. Âl-i 'İmrân, 3/35-38'de kadınlara mabet görevinin yasak olduğu tarzında yorumlar yapılmaktadır (el-Ensârî, Ebû Yahya Zekeriyya, *Fethu'r-rahmân bi keşfi mâ yeltebisu fi'l-kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Âlemu'l-kutub, Beyrut 1405/1985, 63.

⁴⁰ M. Ha., XIII, 1070.

⁴¹ Yahudilikte kurban hakkında (bk. Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, 380).

⁴² Bk. Tümer-Küçük, 259; Sankçoğlu, 236; Cilacı, Osman, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınları, İstanbul 2001, 288.

⁴³ Bayram hakkında (bk. Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, 2.bs., Ankara 1993, 260).

⁴⁴ Hirschfeld, H., "Priest, Priesthood (Jewish)", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, Edinburgh 1980, 323.

⁴⁵ Levililer, 9/22.

⁴⁶ M. Ha., XIII, 1078.

aydınlatılması işidir⁴⁷. Kaynaklar din adamlarının kehanetle olan ilişkisine özel bir önem verildiğini ortaya koymaktadır⁴⁸.

Kadim Yakın Doğu kültüründe hastalıklar, organik ve psikolojik olgular olarak görülmüyordu. Hastalanan kimsenin bedenine kötü ruhun girdiği kabul ediliyordu. Bu yüzden Yahudi din adamlarının görevleri arasında, bu tür hastaların tedavi edilmesi de vardı. Ayrıca onlar, eğitim-öğretim, idarî ve siyasî görevlerde de bulunuyorlardı⁴⁹.

Din adamları, Tanrı-kul ilişkisinde aracı rolüne sahip idiler. Şöyle ki, haham kehanette bulunurken Tanrı'dan cevaplar aldığı kabul ediliyordu. Yine onun, eğitim-öğretim yaparken ve Tevrat'ı açıklarken Tanrı'dan ilham aldığına inanılıyordu. Aynı şekilde, kurbanların etini ve kanını sunağa takdim ederken, tütsü yaparken inananların ibadetlerini ve niyazlarını Tanrı'ya sunmaktaydı. Görüldüğü üzere bütün bu durumlarda o, Tanrı ile insan arasında bir aracı idi⁵⁰.

Din adamları kutsal varlıklar olarak kabul ediliyordu⁵¹. Onların bu kutsiyeti, Tanah'ın ilk beş kitabında zikredilir. Bu çerçevede onların kutsallığı, "Tanrı'nın evinin kutsallığı" ile aynı seviyede tutulur⁵². İsrail halkı, din adamlarının varlığıyla eşsiz bir yücelik ve kutsallığa sahiptir⁵³. Onlar, ilâhî imaj üzerine yaratılan kimselerdir; insanları var edip yok edebilirler. Çünkü onlar, günahlardan korunmuş; hiç kimsenin nail olamayacağı şekilde ilâhî lütfa mazhar olmuşlardır⁵⁴.

⁴⁷ M. Ha., XIII, 1076. Kehanet konusunda daha geniş bilgi için bk. Sharpe, Eric J., *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, trc. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, Bursa 2000, 40-42.

⁴⁸ Ezra, 2/63; Çıkış, 28/6.

⁴⁹ Geniş bilgi için bk. Levine, Baruch A., "Jewish Priesthood", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliada, Macmillan Publishing, New York, London 1987, 535-536.

⁵⁰ Vaux, 357.

⁵¹ I. Samuel, 22/11; Çıkış, 16/9.

⁵² M. Ha., XIII, 1080.

⁵³ II. Tarihler, 30/17.

⁵⁴ Neusner, "Rabbinic Judaism in Late Antiquity", 189.

Yahudi din adamları insanları hem kutsayabilen hem de lanetleyebilen kimselerdir. İnsan ve hayvan var edebilir; aşkın olanla temas kurabilirler. Rabbiler, metafizik alanının yetkili kimseleridir. Onlar Tanrı'nın kutsal isimlerini, ilâhî göklerin ve yaratılışın gizemli yönlerini bilirler. Çok dindar olanları Tanrı'nın varlığını simgeleyen Sekine'yi dahi müşahede edebilir. Rabbi, insanlara tasallut olan şeytanî dürtüleri giderir. Kutsallığı ve diğer faziletleri sebebiyle duası tesirlidir. O, yağmurun yağması ve kuraklık gibi konularında tasarruf sahibidir. Kutsaması verimliliği, lanet ve bedduası ölümü getirir. Melekler tarafından ziyaret edilir ve onlardan mesajlar alır. Şeytanları görür, onlarla konuşur ve ölümlerle iletişim kurar. Ayrıca rabbiler, rüya yorumları ve büyüü engelleme konularında da maharet sahibi kimselerdir⁵⁵. Din adamının kutsallığının korunabilmesi için bedensel herhangi bir kusurunun ve fiziksel güzelliğine hanel getirecek bir özrünün bulunmaması gerekir⁵⁶. Yine bu bağlamda din adamlarının evlenecekleri kadınların kız olması; boşanmış ve dul olmaması öngörülmekteydi⁵⁷.

2. Kur'ân'da Yahudi Din Adamlığı

2.1. İlgili Kavramlar

Rabbânî: Bu kelime Kur'ân'da üç yerde kullanılmaktadır⁵⁸. Birinci ayette rabbânîler, peygamberler gibi Tevrat'a göre hüküm veren kimselerdir. Yahudilerin fakihleri veya yöneticileridir⁵⁹. İkinci ayette ise onlar, kötülüklerden Yahudileri alıkoymadıkları için ilâhî ikaza muhatap olan kimseler şeklinde tanıtılmaktadır.

Âl-i 'İmrân 3/79'da ise bu kelime, öğrettikleri kitaba ve okudukları şeylere göre Allah'a samimi olarak yönelen ve ona bağlanan halis kullar manasında kullanılmaktadır. Burada ifade, "rabbânîler olun" şeklinde geçmektedir. Bu ifade bizlere Yahudi

⁵⁵ Neusner, "Rabbinic Judaism in Late Antiquity", 189. Ayrıca bk. Vaux, 347-348.

⁵⁶ Levililer, 21/17-20. Hirschfeld, 324.

⁵⁷ M. Ha. XIII, 1082.

⁵⁸ Mâide, 5/44, 63; Âl-i 'İmrân, 3/79.

⁵⁹ el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlâtü ehli's-sunne*, thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1425/2004, I, 285.

kültüründeki “rabbileşmek-rabbination” olgusunu hatırlatmaktadır. Şöyle ki, ilâhî emirlerin yerine getirilmesi ve salih amellerin yapılması her Yahudiyi “rabbi” hâline, dolayısıyla aziz hâline getirir. Bütün Yahudiler rabbi oldukları dönemlerde tarihteki güçlü yerlerini almışlardı. Bu açıdan Yahudilerin kurtuluşu onların rabbileşmesine bağlıdır⁶⁰.

Burada “rab” kelimesine “elif” ve “nûn” harflerinin ilave edilmesi, diğer ilimlere değil, Rabbin ilmüne, yani marifetullahıya sahip olma anlamına gelmektedir⁶¹. Bu durumda kelime, bilge insanda olduğu gibi⁶² ilim ve tefekkürünü derinleştiren, nefsinin terbiye ve tezkiye edip kötülüklerden arındıran kimse manasını ifade etmektedir⁶³.

Mâide 5/44’ün tefsirinde Taberî, “rabbânî” ve “ahbâr” kelimeleri arasındaki farka işaret etmektedir. Buna göre rabbânîler, bilgin kişilikleri yanında siyasî işlerle meşgul olmaktadırlar. Ahabâr ise, ilmî konularda yetişmiş ama siyasetle iştigal etmeyen kimselerdir⁶⁴. Ayrıca rabbânîler, ahabârdan daha üst mertebede bulunmaktadırlar⁶⁵. Birinciler müçtehit mertebesinde ikincilerse sıradan âlim konumunda kimselerdir⁶⁶. Yine rabbânî kelimesinin, Yahudi kültüründeki haham kelimesiyle mana ilişkisi dikkat çekmektedir. Şöyle ki, haham, İbranice ve Ârâmîcede “bilge kimse, hikmet sahibi” anlamlarına gelmektedir. Yahudi literatüründe genellikle kültürlü ve eğitici kişilerin niteliği olarak yer almaktadır⁶⁷. Bu özelliklere “rabbânî” kelimesinin tefsirinde de yer verilmektedir⁶⁸.

⁶⁰ Neusner, “Rabbinic Judaism in Late Antiquity”, 189.

⁶¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l 'arûs min cevheri'l-kâmûs*, İbrahim et-Terzî, Dâru İhyâi't-turâsî'l-'arabî, Beyrut 1386/1966, II, 461; İbn Manzûr, V, 98.

⁶² Yahudi kültüründe, onların “bilge kimseler” olduklarına dair (bk. McKenzie, 190).

⁶³ Ayrıca bk. Reşid Rıza, Reşid Rıza, *Tefsîru'l-kur'ânî'l-hakîm*, 2.bs., yy. ts., VI, 398.

⁶⁴ et-Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-kur'ân*, Dâru'l-fıkr, Beyrut 1408/1988, IV, 249.

⁶⁵ Rabbânîlerin, Levilî din adamlarının büyükleri olduklarını dair bk. (bk. Reşid Rıza, VI, 398).

⁶⁶ Bk. er-Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1411/1990, XII, 4.

⁶⁷ Bk. Demirci, Kürşat, “Haham”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 134.

⁶⁸ et-Taberî, III, 325-327.

Ahbâr: Kelime, Kur'ân'da Yahudi din adamlarını ifade etmek üzere dört yerde geçmektedir⁶⁹. Mâide 44'de din adamlarının peygamberler gibi Tevrat'la Yahudilere hükmettikleri ve onu korumakla görevli oldukları ifade edilmektedir. Diğer yerlerde ise olumsuz anlamda kullanılmaktadır⁷⁰. Bu durum, "ahbâr"ın, İsrailoğulları tarihinde bazı dönemlerde, peygamberler gibi olumlu görevler üstlendikleri; ne var ki İslâm'ın geldiği dönemlerde bu müspet özelliklerini koruyamadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Lügat itibarıyla "güzellik", "parlaklık" ve "güzel hayatın eseri" anlamlarına gelmektedir⁷¹. Kelime, güzel ilim yapan, güzel konuşan, sözü ve ilmi tesirli olan âlim manasında da kullanılmaktadır⁷². Ahbâr kelimesinin İbraniceden Arapçaya geçmiş bir kelime olduğu da belirtilmiştir. Bu bağlamda Talmudik dönemlerde⁷³ belirli bir topluluğun üyesi anlamında kullanılıyordu. Miladî I. ve II. asırlarda, kendisini dinî metinlerin muhafazasına adanmış kimse anlamını ifade etmekteydi⁷⁴. Bu mana içeriğinin, Mâide, 5/44'teki kullanımla uyduğu görülmektedir. Çünkü burada ahbârın, diğer Yahudi din büyükleriyle Tevrat'ı koruma ve gözetleme sorumluluklarından bahsedilmektedir.

Ehlu'z-zikr: Zikir halkı diye çevirebileceğimiz bu tabir Nahl 16/43'de geçmektedir. Enbiyâ 21/7'de de, aynı ayetin küçük bir farklılıkla tekrarlandığını görüyoruz. Ayetlerde geçen tabirle ilgili değişik yorumlar yapılmaktadır. Bunlardan birisi de, Yahudi ve Hıristiyan bilginlerinin kastedildiği şeklindedir⁷⁵. Ancak biz,

⁶⁹ Mâide, 5/44, 63; Tevbe, 9/31, 34.

⁷⁰ Mâide, 5/63; Tevbe, 9/31; 34.

⁷¹ Ayrıca bk. Mütercim Âsım, *Kâmûs Tercümesi*, Bahriye Matbaası, yy. 1305, II, 235.

⁷² el-Cevherî, *es-Sihah fi'l-lugati ve'l-ulûm*, Dâru'l-hadâreti'l-arabiyye, Beyrut ts., II, 620.

⁷³ Aynı anlamda "Rabbânî Yahudilik" tabiri de kullanılmaktadır. Eğilim MS V. yüzyılda Talmud çalışmalarının tamamlanmasını müteakip teşekkül etmiştir. Bunlar yazılı Tevrat'tan ziyade önceki hahamların çeşitli görüşlerinden oluşan Talmud'a önem vermişlerdir (Tümer, Küçük, 238).

⁷⁴ Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarîhi'l-arab kable'l-islâm*, 3.bs., yy. 1413/1993, VI, 551.

⁷⁵ Bk. el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebî Sa'îd Abdullâh İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1408/1988, I, 545; el-Hâzin, Ebû'l-Hasen Alaüddîn Alî b. Muhammed b. İbrahim, *Lubâbu't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, (*Mecma'u't-tefâsîr* içerisinde), Matbaatu'l-Âmire, yy. h.

“ehlu’z-zikr”den maksadın, sadece Yahudi din bilginleri olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kaynakların bize naklettiğine göre, Hicaz bölgesinde geçmiş milletlerin din ve tarihleri konusunda en bilgili ve kültürlü tabakayı onlar oluşturuyorlardı⁷⁶.

‘Ulemâu Benî İsrâîl: İsrailoğulları alimleri tabiri, Kur’ân’da bir yerde geçmektedir. Bu ayette de, “ehlu’z-zikr” tabirinde olduğu gibi, Kur’ân’ın hakikat olduğu konusunda Yahudi bilginlerinin şahitliğine başvurulmaktadır⁷⁷. Ancak belirtmek gerekir ki, ayette Yahudi bilginlerinin hepsi değil, belirli bir kısmı; yani adaletli ve dürüst olanları kastedilmektedir⁷⁸.

2.2. Görevleri

Kur’ân’da Yahudi din adamlarının görevlerinin neler olduğu konusunda somut bilgiler veren ayetlerden biri Mâide 5/44’tür. Burada “rabbânî” ve “ahbâr”ın önemli iki özelliğine dikkat çekilmektedir: Allah’ın kitabını muhafaza etmeleri⁷⁹ ve ona şahit olmaları. Başka bir ifadeyle Allah’ın emir ve buyruklarını doğru bir şekilde anlayıp insanlara tebliğ etmektir⁸⁰. Zemaşerî ayeti Tevrat’ın içerdiği buyrukları lâfzî olarak değiştirmemek manasında yorumlamaktadır⁸¹. İbn Âşûr ise, ayetin hem lafız hem de mana itibariyle tahrîfi yasakladığını ifade eder⁸².

Yahudi kültüründe de rabbilerin Tevrat’ı koruma ve gözetmeleri, temel görevleri olarak kabul edilmektedir. Onlar, meleklerin ve Musa Peygamber’in gökyüzünde yaptıkları Tevrat’ın incelenmesi görevini yeryüzünde yerine getirirler. Rabbi hem yazılı hem

1317, III, 605; el-Mahallî-es-Suyûtî, Celâluddîn-Celâluddîn, *Tefsîru’l-celâleyn*, 2. bs., Dâru ibn kesîr, Beyrut 1410/1990, 272; 322.

⁷⁶ Şu’arâ, 26/198; İzzet Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammet’in Hayatı (Mekke Dönemi)*, trc. Mehmet Yolcu, İstanbul 1995, I, 93.

⁷⁷ Şu’arâ, 26/196-197.

⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Muhammed Ahmed ‘Âşûr v.dğr, Dâru Kahraman, İstanbul 1984, VI, 173.

⁷⁹ el-Mahallî-es-Suyûtî, 115.

⁸⁰ İbn ‘Âşûr, VI, 209.

⁸¹ Ayrıca bk. el-Beydâvî, I, 268; Vecdî, Muhammed Ferîd, *el-Mushaf el-müfesser*, Dâru’ş-şâb, Kahire ts, 145.

⁸² Ayrıca bk. İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, ed-Dâru’t-tûnusiyye li’n-neşr, Tûnus ts, VI, 209.

de şifahî vahyi somut hâle getirir. Onun bütün fiilleri, sadece doğru davranışları değil, aynı zamanda semavî değerler sistemini oluşturmaktadır. Tevrat, tabiatüstü bir gücün kaynağı olarak kabul edilir. Rabbiler de Tevrat'ın bu gücünü kontrol ederler; çünkü onun içeriğine hâkimdirler⁸³.

Yahudi din adamlarının bir diğer görevi de, Tevrat'la hüküm vermektir. Nitekim Mâide 5/44'te de, İsrailoğulları tarihinde din adamlarının hukukî konulardaki yargılama görevlerine temas edilir. Çünkü ayette "ح-ك-م" (h-k-m) kök harflerinden türemiş "yahkumu" fiili geçmektedir. Nitekim Taberî, din adamlarının, ayette konu edinilen yargılama işlevlerini yerine getirecek şekilde hukukî yeterliliğe sahip olduklarını belirtmektedir. Onlar, ilim, fıkıh, din ve dünya işlerinde toplumun rehberleri olup yönetim konularıyla meşgul olurlar⁸⁴.

Din adamları, Hz. Musa'dan itibaren hukukî konularda yetkili kimseler olma vasıflarını daima muhafaza etmişlerdir. Yargılama konusunda önemli roller üstlenmişlerdir⁸⁵. Çıkış'taki kıssada Hz. Musa'nın yargılamasından söz edilir (18/13-26). Buna göre, o ciddi problemleri çözüme kavuştururken, daha kolay meselelerin hallini dürüst ve kabiliyetli oldukları ifade edilen yaşlı kimselere devretmiştir⁸⁶.

A'râf 7/159'da Musa'nın kavminden olan bir grup insandan söz edilir ve adalet ilkesine olan bağlılıklarına vurgu yapılır. Bir yorumda ayette belirtilen topluluğun, Hz. Musa'dan sonra gelen nebiler ve önderler olduğu ifade edilmiştir⁸⁷. Bunlar, Hz. Musa'nın getirdiği dine bağlı kalan, İsrailoğullarının gruplara ayrıldıkları, bid'at ve hurafelere daldıkları dönemlerde, hak ve adalet üzere hareket eden kimselerdir⁸⁸. Bu yoruma açılım getirecek mahiyette

⁸³ Neusner, "Rabbinic Judaism in Late Antiquity", 189.

⁸⁴ et-Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyât'l-kur'ân*, Dâru'l-fıkr, Beyrut 1408/1988, III, 325-327.

⁸⁵ Bk. Cody, 120.

⁸⁶ Bk. Cody, 121.

⁸⁷ et-Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi tefsîri'l-kur'ân*, Dâru'l-kutubî'l-islâmiyye, 3.bs., Kum 1397h., VIII, 299.

⁸⁸ er-Râzî, XV, 27.

şunu da söylemek mümkündür: Ayette “Musa’nın kavmi”nden bahsedilmesi, bu dönemin Yeşu veya ondan sonraki Hâkimler Dönemi’ne işaret edebileceğini akla getirmektedir. Nitekim bu dönem yöneticilerinin en önemli özelliklerinden biri, Tevrat bilgisine sahip olmaları ve Yahudi yasalarını uygulamalarıydı.

Din adamlarının bir başka görevi de, eğitim-öğretim faaliyetlerini gerçekleştirmektir. Nitekim bir din adamı takdis edilirken, yapması gereken iki temel görevden söz edilir. Bunlardan ilki, insanları eğitmesidir. Bu bağlamda din bilgisiyle Tevrat’ın ismi âdeta özdeşleşmiştir. O, Tevrat’ı Yahudilere öğretir; bu manada Tanrı’nın elçisidir. Eğer bir rabbi, dinî tedrisat konusunda gereken gayreti göstermezse, Yahudi cemaati tarafından görevinden uzaklaştırılabilir⁸⁹.

Kur’ân, özellikle Medine’de bulunan Yahudi din bilginlerinin eğitim, öğretim faaliyetlerine değişik vesilelerle temas eder. Bu çerçevede “okuma”⁹⁰, “yazma”⁹¹, “kâğıt/kırtas”⁹², “kitap/sıfır”⁹³, “talim, ders”⁹⁴ gibi kelimelere yer verir. Tarihî rivayetler de, Kur’ân’ın nazil olduğu dönemlerde, Hicaz bölgesinde Yahudilerden eğitim işiyle meşgul olan bir kesimin varlığını açıkça göstermektedir. Nitekim “talîm” ve “ders” sözcüklerinin, Âl-i ‘İmrân 79’da “rabbânî” kelimesiyle beraber kullanıldıklarını görüyoruz⁹⁵.

Ayette geçen “rabbânî”, “tu’allimûn”, “tedrusûn” ifadeleriyle, Yahudilikte öğretim faaliyetlerinde önemli olan “rabbânî/din bilgini”, “midraş/yorum”, “midras/ders verilen yer” gibi kavramlara işaret edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü aynı kökten gelen veya aynı anlama gelen kelimeler kullanılmakta, dolayısıyla aynı aktivitelere temas edildiği akla gelmektedir. Nitekim Rabbânî Yahudilikte,

⁸⁹ Arnold Jacob Wolf, “Rabbanite”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, London 1987, XII, 183. Ayrıca bk. Neusner, “Rabbinic Judaism in Late Antiquity”, 189.

⁹⁰ Bk. Bakara, 2/121.

⁹¹ Bk. Bakara, 2/79.

⁹² Bk. En’âm, 6/91

⁹³ Bk. Cum’a, 62/5.

⁹⁴ Bk. Âl-i ‘İmrân, 3/79.

⁹⁵ Bk. Neusner, “Rabbinic Judaism in Late Antiquity”, 189.

Tevrat merkezî bir öneme sahip olup okunur, yorumlanır ve uygulamaya konur. Bu dinin, yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmasında rabbânîler önemli roller oynamışlardır⁹⁶.

2.3. Nüzul Sürecinde Tevrat'la Olan İlişkileri

Tevrat'la ilişkileri açısından Hz. Peygamber dönemindeki Yahudi din adamlarını iki gruba ayırmak mümkündür. Onlardan bir kısmı, hak ve hakikate açık, erdem sahibi kimselerdir. Bunlar, Tevrat'ta geleceği bildirilen Peygamber'e inanan⁹⁷; dolayısıyla nazil olan vahiylerle sevinen ve duygulanan kimselerdir⁹⁸. Genellikle bu insanlar, yumuşak huylu, hak olduğuna inandıkları şeyde zorluklarla karşılaşsalar da sebat eden, inançlarını açığa vurmada cesaret sahibi kimselerdir⁹⁹.

Yahudi din adamlarının diğer bir kısmı da, Tevrat'la ilişkileri sorunlu olanlardır. Aşağıda göreceğimiz üzere bu, çok yönlü bir problem olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda en dikkat çeken husus, Tevrat'ı tahrif etmeleridir.

Bakara 2/75, Mushaf tertibinde "tahrîf" kelimesinin geçtiği ilk ayettir. Taberî, ayetin anlattığı konuyu Hz. Musa dönemiyle ilgili olarak ele alır¹⁰⁰. Râzî ise, Hz. Peygamber zamanında yaşayan kimseler oldukları görüşünü tercih eder¹⁰¹. O, tahrîf kelimesinin bizzat kendisini tartışır ve netice de Tevrat'ın ne Hz. Musa ne de Hz. Peygamber döneminde lâfzî olarak değiştirildiği konusunu kabul eder¹⁰². İbn 'Âşûr'a göre, ayette geçen "tahrîf"ten maksat, ilâhî kelâmın beşerî arzulara uygun gelecek şekilde başka kelime ve

⁹⁶ Besalel, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2001, II, 515-516.

⁹⁷ Bk. A'râf, 7/157.

⁹⁸ Bk. Ra'd, 13/36.

⁹⁹ Bk. Âl-i 'İmrân, 3/113-115.

¹⁰⁰ et-Taberî, I, 367-368; ayrıca bk. ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003, I, 157; el-Beydâvî, I, 70; Reşid Rıza, I, 355.

¹⁰¹ er-Râzî, III, 123.

¹⁰² er-Râzî, III, 123.

ibarelerle değiştirilmesidir. Yahut da ayetin bir kısmını gizlemek veya murat ettiği manadan uzak bir şekilde onu te'vîl etmektir¹⁰³.

Taberî'nin iddia ettiği gibi, burada tahrîfin ifade ettiği mananın Hz. Musa döneminde gerçekleştiğini söylemek kesin değildir. Yine, ayette bahsedilen tahrîfin, lafızda mı yoksa yorumda mı olduğu konularında da kesin bir görüş ileri sürmek mümkün değildir. Yaygın kanaate göre tahrîfin, yorumlarda değil de lafızda olduğu şeklindedir. Ancak iki şekilde de olması mümkündür¹⁰⁴.

Kur'ân tertibinde "tahrîf" kelimesinin geçtiği ikinci ayet Nisâ 4/46'dır. Burada hem lâfzî değişiklik hem de yanlış tevil manalarında yorumlanmaktadır¹⁰⁵. Ancak kelimenin bu bağlamda, Tevrat'la ilgili değil; dinlenen herhangi bir sözü hakaret amaçlı olarak mana ve maksadını aşacak şekilde başkalarına nakletmek anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Mushaf'ta tahrîf kelimesiyle ilgili üçüncü ayet Mâide 5/13'te geçmektedir. Müfessir Râzî ayette geçen "tahrîf" in, hem lafzî değişiklik hem de yanlış te'vîl olabileceği ihtimalinden bahseder¹⁰⁶. Ancak tevatürle nakledilen bir Kitap'ta lâfız değişikliğinin mümkün olamayacağını ifade eder¹⁰⁷. Reşid Rıza, Tevrat'ta lâfzî ve manevî tahrîfin her ikisinin de kesinlikle vuku bulduğunu söyler¹⁰⁸. İbn Haldun da lâfzî değişikliği kabul etmekte, fakat bunun sınırlı olduğunu ve kasıtlı bir şekilde gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre Yahudiler, kendi kitaplarını ancak yorum yoluyla değiştirip tahrif etmişlerdir¹⁰⁹.

Mâide 5/41, "tahrîf" kelimesinin Mushaf tertibinde yer aldığı son ayettir. Bu ayetin tefsiri mahiyetinde hadis kitaplarında deği-

¹⁰³ İbn 'Âşûr, I, 568.

¹⁰⁴ İbn 'Âşûr, I, 568.

¹⁰⁵ Bu konuda bk. el-Huvvârî, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîru kitâbillahi'l-'azîz*, thk. ve tlk. el-Hacc b. Saîd Şerîfî, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1990, I, 386; er-Râzî, X, 95; el-Hanbelî, VI, 408; İbn 'Âşûr, V, 75; Reşid Rıza, V, 140.

¹⁰⁶ İki durumun da muhtemel olduğuna dair (bk. el-Mâturîdî, II, 23).

¹⁰⁷ er-Râzî, XI, 148.

¹⁰⁸ Reşid Rıza, VI, 283.

¹⁰⁹ Krş. Han, Ebüttayyib Muhammed Sıddık Hasan, *Fethu'l-beyân fi mekâsıd'l-Kur'ân*, el-Mektebtu'l-Asrıyye, Beyrut 1412/1992, III, 421; 375-376.

şik rivayetlerin olduğu görülmektedir¹¹⁰. Bunların genelinden bazı sonuçlara varmak mümkündür: Buna göre tahrîf, Hz. Peygamber döneminde gerçekleşmiştir. İkinci olarak burada gerçekleştirilen tahrîf; bilinçli bir şekilde ilâhî muradı görmezden gelme ve gizleme amacıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla bir hükmün uygulanması da, “tahrîf” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır¹¹¹.

Kur'ân'da Yahudi din adamlarının Tevrat'la ilişkileri bağlamında incelenmesi gereken ayetlerden biri Bakara 2/79'dur. Ayetle ilgili değişik yorumlar yapılmaktadır. Bir yoruma göre, Yahudi din adamları Tevrat'ta yer alan Hz. Peygamber'in tasvirinin hilafına kayıtlar düşmüş; daha sonra da bunları cahil halk arasında yaymışlardır¹¹². Başka bir yorum tarzında ayette geçen “kitap”tan maksat, Tevrat'ın kendisi değil, onun ayetleri üzerinde din adamlarının yazdıkları tefsir, şerh ve kendi arzuları doğrultusunda yorumlayarak telif ettikleri ahkâm kitaplarıdır¹¹³. Onlar kendi yorumlarını ilâhî buyruklar şeklinde insanlar arasında yayıyorlardı. Nitekim bununla ilgili olarak ayette geçen “kitap”tan maksadın, Mişna ve Talmud olduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır¹¹⁴.

Ayette kastedilen kimselerin Soferim olmaları mümkündür. Çünkü burada “elleriyle kitap yazanlar sonra da bunun Allah katından olduğunu söyleyenler”den bahsedilmektedir. Yahudi kaynaklarda da geçtiğine göre soferim, Tevrat'ı yazmaya başlamadan önce, “Bu Tevrat'ı Tanrı adına ve O'nun kutsallığı adına yazıyorum” sözlerini söyler. Yine o, Tanrı'nın adını yazmadan önce her defasında,

¹¹⁰ el-Buhârî, “Kitâbu'l-menâkıb”, 26; “Kitâbu'l-hudûd”, 37; “Tevhîd”, 51; Muslim, “Hudûd”, 28; et-Tirmizî, “Hudûd”, 10; İbn Mâce, “Hudûd”, 10. Rivayetler için ayrıca bk. İbn Hişâm, II, 186,187; el-Hâzin, II, 284; İbn Kesîr, III, 105-107.

¹¹¹ İbn 'Âşûr, VI, 200.

¹¹² Bk. İbn Kuteybe, İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, thk. Esseyid Ahmed Sakr, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1398/1978, 56.

¹¹³ Reşid Rıza, I, 361.

¹¹⁴ Adam, Baki, “Yahudilerde Din ve Gelenek Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar*, VI, (1992), sy. 1, 49; ayrıca bk. Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, 2.bs., İstanbul 2001, 238.

“Tanrı’nın adına, onun kutsallığı adına yazıyorum” cümlesini tekrarlar.¹¹⁵

Tevrat’ın kelimelerini farklı manaya gelecek şekilde telaffuz etmek, Hz. Peygamber dönemi Yahudilerinin alışkanlıklarındandı. Nitekim Âl-i ‘İmrân 3/78 ve Nisâ 4/46’da geçen “leyyu” kelimesi bu manada kullanılmaktadır. Kelime lügat itibarıyla “çevirmek ve döndürmek” anlamlarına gelmektedir¹¹⁶. Fiil kalıbında yer aldığı Âl-i ‘İmrân 3/78’in meâli şöyledir: “Onlardan bir kısmı, Kitap’ta olmadığı hâlde Kitap’tan olduğunu sanmanız için, dilleriyle Kitab’ı çarpıtırlar (yelvûne) ve o Allah katından olmadığı hâlde, ‘Bu Allah katındandır’ derler ve bilerek Allah’a karşı yalan söylerler”¹¹⁷. Konu kitap olunca, ayette bahsedilen kimselerin sıradan Yahudilerden ziyade din adamı olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz¹¹⁸.

Kur’ân, burada “leyyu/levy” kökünden gelen bir fiili kullanmaktadır. Bu da dikkate değer bir husustur. Çünkü kelime, Yahudi din adamlarını ifade eden “Levililer” kelimesinin kök manasıyla irtibatlıdır. Bu kelimenin, Arapça “çevirmek”, “döndürmek” anlamlarına gelen söz konusu kökten türediği ifade edilmektedir¹¹⁹. Dolayısıyla Kur’ân, her ne kadar Levililer kelimesini kullanmamışsa da, seçtiği kelimenin fonetik yapısıyla muhataplarda muhtemelen Yahudi din adamlarını çağrıştırmayı hedeflemiştir.

Ayette geçen “yelvûne” fiili, din adamlarının, manayı çarpıtacak şekilde harekeyi değiştirmek suretiyle Tevrat’ı okumaları şeklinde yorumlanmaktadır. Bu, Arapça ve İbranicede yaygın olan bir durumdur¹²⁰. İşte din adamları, fonetik işaret ya da seslendirme farklılıklarını kullanarak manayı tahrif eden bir okuyuş ortaya

¹¹⁵ Bk. http://www.sevivon.com/show_symbol.asp?id=2 (2/1/2006); Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 117-118.

¹¹⁶ et-Taberî, III, 324.

¹¹⁷ Âl-i ‘İmrân, 3/78.

¹¹⁸ Ayrıca bk. Nisâ, 4/46; Bakara, 2/104.

¹¹⁹ Cody, 30.

¹²⁰ el-Hanbelî, Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn ‘Adil, *el-Lubâb fi ‘ulûmi’l-kitab*, thk. Adil Ahmed ‘Abdulmevcûd v.dğr., Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, Beyrut 1419/1998, V, 343. Ayrıca bk. er-Râzî, VIII, 94.

koyuyorlardı¹²¹. Bu meselâ, Yahudilerin Hz. Peygamber'e selâm verirken "ölüm senin üzerine olsun" manasında "*es-sâmu 'aleyk*" veya "*es-silâmu aleyk*" demeleri şeklinde oluyordu¹²².

Kur'ân'ın beyanlarından din adamlarının Tevrat'taki bazı gerçekleri örtbas edip gizledikleri anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Kur'ân'da iki anahtar kelime kullanılmaktadır. Bunlardan biri "ketm"; diğeri ise "ihfâ" kelimesidir. "Ketm" kelimesi, lügatte bir şeyi "gizlemek" anlamına gelmektedir. Mushaf tertibinde ilk defa, "*Bilerek hakkı gizlemeyin*" şeklinde Bakara 2/42'de geçmektedir. Ayet, Yahudi din adamlarının Hz. Peygamber ve getireceği dinin vasıflarını gizlemeleri şeklinde yorumlanmaktadır¹²³. Diğer bir yorumda, ayette gizlenen hakikatin, Tevrat'ın içerdiği bazı dinî hükümler olduğu ifade edilmektedir. Bu da, bir dinî hükmün yürürlükten kaldırılarak, yerine din adamlarının kendilerinden ihdas ettikleri te'vîl ve görüşleri uygulamaya koymaları şeklinde oluyordu¹²⁴. Dinî gerçeklerin gizlenmesi bağlamında kullanılan bir diğer kelime de "ihfâ"dır. Konuyla ilgili ayetlerden biri, Yahudi ve Hıristiyan din adamlarını içerecek umumî bir hitapla başlamaktadır¹²⁵.

2.4. Din Adamlarını Tanrılaştırılması

Konunun ele alındığı ayet, Tevbe 9/31'de geçmektedir. Burada Yahudilerin din adamları ahbarı, Hıristiyanların ise ruhbanı ve Meryem oğlu Mesih'i "rabler" edindikleri belirtilmektedir. Nakledildiğine göre, bir Hıristiyan olan Adıyy b. Hâtim bir defasında, Tevbe sûresini okumakta olan Hz. Peygamber'in huzuruna gelir. Hz. Peygamber, burada incelemekte olduğumuz ayete gelince okumasını keser. Adıyy b. Hâtim, "Biz onlara, yani din adamlarına ibadet etmiyorduk" der; bunun üzerine Hz. Peygamber şu cevabı verir: "*Allah'ın helâl kıldığını onlar haram, haram kıldığını helâl kıldı-*

¹²¹ ez-Zemahşerî, I, 369.

¹²² İbn 'Âşûr, III, 291.

¹²³ Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-'Îmâdî, *İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1419/1999, I, 128; eş-Şevkânî, I, 111.

¹²⁴ İbn 'Âşûr, III, 278.

¹²⁵ ez-Zemahşerî, I, 605.

yorlar mıydı? Siz de bu konularda onlara tâbi olmuyor muydunuz? Adıyy b. Hâtim 'evet' diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'işte bu, onlara ibadet etmektir' der"¹²⁶.

Burada görüldüğü gibi, Hz. Peygamber, Hıristiyanlık bağlamında din büyüklerinin, Allah'ın koyduğu emirlerle çelişecek şekilde hüküm vermelerinin, insanların da sorgulamadan bunlara itaat etmelerinin, onları rableştirmek anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ancak bu rivayetin yorum çerçevesini biraz daha genişletmemiz, yani Yahudi din adamlarını da bu çerçevede değerlendirmemiz mümkündür.

Şöyle ki, Kur'ân'ın nazil olduğu dönemleri de kapsayacak şekilde, MS II-VII. asırlar Talmudik Yahudiliğin oluştuğu ve sistemleştiği dönemlerdir. Bu süreçte, Yahudi din adamları, oldukça önemli bir rol oynamıştır¹²⁷. Çünkü onlar olmadan kutsal metnin anlaşılması ve tefsir edilmesi mümkün değildi¹²⁸. Bir rabbinin, görevi icabı geleneği yorumlama yoluyla elde ettiği bilgiler, Hz. Musa'ya vahyedilen kutsal metnin bir parçası gibi kabul ediliyordu¹²⁹. İşte, ayette geçen tanrılaştırmayı hadisin belirttiği çerçevede anlayacak olursak şu sonuca varıyoruz: Rabbânî Yahudiliğin oluşup sistemleştiği bu dönemlerde din adamları, dinî metinlerdeki bazı ilâhî gerçekleri ters yüz etmiş; halk da sorgulamadan onlara tâbi olmuştur.

Nitekim Talmud rabbileri, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak karşılığında kisası emreden Tevrat ayetinin hükmünü diyete çevirmişlerdir. Bunun dışında Tevrat'ta, zina, cinayet ve benzeri suçların cezası ölüm olarak bildirilmişken, Talmud rabbileri bunu da değiştirmiş; suçun türüne göre ceza tespit etmişlerdir. Yine Bakara 80. ayette söz konusu edilen "cehennem ateşinin Yahudilere kısa bir süre için zarar vereceği" anlayışı da,

¹²⁶ et-Tirmizî, "Tefsîr", IX, (no: 3095); ez-Zemahşerî, II, 256; İbn Kesîr, IV, 77; Ebüssuûd, III, 142.

¹²⁷ Hatta sözlü geleneğin yazılı şeriattan daha önemli olduğu kabul edilmektedir (bk. Peters, F. E., *Judaism, Christianity and Islam- The Classical Texts and Their Interpretation*, New Jersey 1990, II, 158).

¹²⁸ Wolf, XII, 182.

¹²⁹ Neusner, "Rabbinic Judaism in Late Antiquity", XII, 186.

Talmud rabbilerinin bir yorumudur. Nitekim Talmud'un Roş Ha-Şana bölümünde, günah işleyen Yahudilerin cehennemde sadece on iki ay kalacakları belirtilmektedir¹³⁰.

2.5. Dinî ve Ahlâkî Zaafları

Kur'ân açısından bakıldığında, hahamların Tevrat'la ilgili sorunları yanında, birtakım dinî ve ahlâkî sapmaları da vardı. Bunlar bir taraftan itikadî alanla ve dünyevileşme ile ilgiliyken, diğer taraftan yerine getirmeleri gereken sorumlulukları ve dinî yaşantılarıyla ilişkiliydi.

Kur'ân'ın beyanlarından onların itikadî bazı hatalar içerisinde buldukları anlaşılmaktadır. Nitekim bir rivayette din büyüklerinin, Yüce Allah'ın fakir olduğu, kendilerinden borç istediği¹³¹ ama kendilerinin zengin olduğu ve O'na ihtiyaç duymadıklarını iddia ettikleri; bu olay üzerine de şu ayetin nazil olduğu belirtilmektedir: *"Gerçekten, 'Allah fakirdir, bizler zenginiz' diyenlerin sözünü Allah işitmiştir"*¹³². Ayrıca Kur'ân, din adamlarının melek inancıyla ilgili yanlış bir telakkiye sahip olduklarını bizlere haber vermektedir. Bu da, onların Cebrail'e karşı husumet ve düşmanlık beslemeleri idi¹³³.

Diğer taraftan Yahudiler, ahlâkî değerleri hafife alan, fakat maddî ve dünyevî çıkarı esas alan bir hayat felsefesine sahip idiler. Nitekim Bakara sûresinde buna meâlen şu şekilde işaret edilmektedir: *"Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü olarak bulursun"*¹³⁴. Konu, burada genel bir şekilde ifade edilmektedir. Ancak A'râf sûresinde geçen bir ayette, dünyevileşme proble-

¹³⁰ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, 2.bs., İstanbul 2001, 238.

¹³¹ Burada şu ayetin ima edildiği anlaşılmaktadır: *"Allah'ın kat kat fazlasıyla geriye ödeyeceği bir güzel borcu O'na verecek olan kimdir?"* (Bakara, 2/245). Bu konuda bk. İbn 'Âşûr, IV, 183.

¹³² Âl-i 'İmrân, 3/181. İlgili rivayet hakkında bk. el-Huvvârî, I, 232; 337; İbn Kesîr, II, 153; Reşid Rıza, IV, 261; Cevad Ali, VI, 548.

¹³³ Bakara, 2/97. Ayetin hahamlar hakkında nazil olduğuna dair bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Ali el-Kutb, Muhammed Ed-dâlibelta, 3.bs., Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut 1416/1995, II, 164.

¹³⁴ Bakara, 2/96.

mine din adamları bağlamında şu şekilde işaret edilmektedir. “Onlardan sonra Kitab’a vâris olan, bu geçici dünya menfaatine tamah eden ve: ‘Biz başıslanacağız’ diyen bir nesil geldi. Kendilerine benzer şekilde bir menfaat daha gelse onu da alırlar¹³⁵. Ayetin girişinde kitaba varis olanlardan söz edilmesi, devamında ise bu kimselerin Allah hakkında hakikatten başka bir şey söylememeleri konusunda kendilerinden söz alındığının belirtilmesi, yine okuyup öğrenmelerinden (deresû mâ fih) bahsedilmesi, öncelikle din adamlarını muhatap aldığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir¹³⁶.

Kur’ân’ın beyanına göre, Yahudi din adamları, dünyevileşmenin bir neticesi olarak haram mal yemeye düşkün idiler. Nitekim Tevbe 34’te mealen şu ifadeler geçmektedir: “Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yerler ve (insanları) Allah’ın yolundan alıkoymazlar. Altın ve gümüşü biriktirip de, onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdeler”.

Tefsirlerde, insanların mallarının haksız bir şekilde nasıl yenildiği konusunda, değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Birinci olarak onlar, dinî hükümlerin değiştirilmesi ve hafifletilmesi karşılığında halktan rüşvet alıyorlardı¹³⁷. Böylece haram olan dinî emirlere helâl, helâl olan dinî emirlere de haram diyorlardı¹³⁸. Aynı şekilde onlar, idareci ve zenginlerin arzularına uygun gelecek, muhaliflerini de memnun etmeyecek şekilde fetvalar veriyorlardı¹³⁹. İkinci bir yorum da şudur: Din adamlarının iddiasına göre, bir kimsenin Allah’ın rızasını kazanarak kurtuluşa ermesi, bu kimsenin ancak kendilerine hizmet edip boyun eğmesi ve sahip

¹³⁵ A’râf, 7/169.

¹³⁶ Ayrıca bk. ez-Zeccâc, Ebi İshâk İbrahim b. es-Serî, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuhu*, thk. ‘Abdulcelîl Abduh Şelebî, ‘Âlemu’l-kutub, Beyrut 1408/1988, II, 388.

¹³⁷ et-Taberî, X, 117; er-Râzî, XVI, 34; el-Beydâvî, I, 403; Ebüssuûd, III, 144; el-Âlûsî, VI, 125; et-Tabâtabâî, IX, 249; el-Kasımî, Muhammed Cemâlüddîn, tlk. Muhammed Fuâd Abdulkakî, *Mehâsinu’t-tevîl*, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-Arabiyye, yy. ts., VIII, 3132.

¹³⁸ Peygamber Amos’un eleştirisi için bk. Amos, 5/12.

¹³⁹ Reşid Rıza, X, 396-398.

olduğu malı kendi arzuları doğrultusunda harcamasıyla mümkündür¹⁴⁰.

Yine Kur'an'ın beyanlarından, din adamlarının Tevrat'ın içerdiği ahlâkî ve manevî hükümleri gerektiği şekilde insanlara tebliğ etmedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim bunun bir neticesi olarak Bakara 2/78'de Yahudilerden ümmî bir kesimin bulunduğu ifade edilmektedir. Bunlar Tevrat'ı bilmeyen ve bütün bilgileri kuruntu ve zandan öteye geçmeyen kimselerdir. Din adamlarının bu konudaki zaafı, oldukça eski zamanlara, Hz. İsa hatta Hz. Davut dönemlerine kadar uzanmaktadır¹⁴¹. İşte bu sebeple, Mâide 63'de günah söz ve haram yemekten insanları sakındırmamaları sebebiyle din adamlarının ağır bir şekilde uyarıldıkları görülmektedir.

Bakara sûresinde, Yahudi din adamlarının insanlara iyiliği emrettikleri halde kendilerini unutmalarından söz edilir "*Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?*"¹⁴². Hz. İsa'nın şu sözlerinin de, onlardaki bu çifte standart tutuma işaret ettiği anlaşılmaktadır. "*Vay hâlinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Tek bir kişiyi dininize döndürmek için denizleri, kıtaları dolaşırsınız. Dininize dönene de kendinizden iki kat cehennemlik yaparsınız.*"¹⁴³.

Yine ayette, bilgili oldukları hâlde kendi kutsal kitaplarının ahlâkî ve manevî değerlerinden istifade edemeyen din adamları akıl ve idrakten yoksun eşeklere benzetilmektedir¹⁴⁴. "*Kendilerine Tevrat yüklenip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir*"¹⁴⁵. Kur'an'daki bu teşbihin, Yahudi kültürüyle bağlantısını kurmak mümkündür. Şöyle ki, bu gelenekte "beyaz

¹⁴⁰ er-Râzî, XVI, 34. Ayrıca bk. Shahak, İsrail, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, trc. Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul 2002, 91.

¹⁴¹ Mâide, 5/78-79.

¹⁴² Bakara, 2/44. Ayetin, "*Kitab'ı okuduğunuz hâlde*" ifadelerinden dolayı, din adamları hakkında nazil olduğuna dair bk. el-Huvvârî, I, 102; el-Mâturîdî, I, 48; Reşid Rıza, I, 296.

¹⁴³ Matta, 23/13-15. Amos'un da, dinî emirleri yaşamayan hahamları eleştirdiği görülmektedir. "*Çünkü cinayetlerinizin çok ve suçlarımızın ağır olduğunu biliyorum*" (Amos, 5/12).

¹⁴⁴ Benzetmede neden eşeğin seçildiğine dair bk. er-Râzî, XXX, 6.

¹⁴⁵ Cum'a, 62/5.

eşeğe binen insanlardan” söz edilmektedir. Bunlar bilge kimseler olup şehir şehir dolaşır Tevrat’ı öğreten rabbânîlerdir¹⁴⁶. Burada dikkati çeken husus, Kur’ân’ın ifadelerinde bunların bir başka hayvana değil, eşeğe benzetilmesidir. Elbette ki bu, Kur’ân’ın nazil olduğu arka planın dikkate alınması ve Yahudilere aşına oldukları kültürel motif ve kavramlarla hitap edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Değerlendirme

Bilindiği üzere Yahudi geleneği, din adamlığının mahiyet, kutsallık ve aracılık rolleriyle ilgili birtakım varsayım ve öğretilerden bahsetmektedir. Kur’ân’ın bu verileri, detaylı bir inceleme ve tahlille tâbi tutmadığımızı görüyoruz. Kur’ân söz konusu geleneklerin din adamı sınıfını, Dinler Tarihi veya Din Sosyolojisi’nin bakış açılarıyla dinsel ve toplumsal kurumlar olarak ele almamakta, onların tarihsel gelişimlerine temas etmemektedir. Aksine o, din adamlarını, mensup oldukları gelenekleri yansıtan fenomenler olarak itikadî ve ahlâkî ilkeler açısından değerlendirmeye tâbi tutmaktadır.

Yahudi geleneğinin ileri sürdüğü “Tevrat’ın korunması” olgusunun, Kur’ân tarafından da doğrulandığı anlaşılmaktadır. Fakat Kur’ân, burada olduğu gibi söz konusu görevin sadece Levioğullarına verildiğine dair herhangi bir sınırlamaya gitmemektedir. Bunu, Kur’ân’ın özel isimleri çoğunlukla öne çıkarmaması ilkesiyle izah edebiliriz. Ancak, bahsedilen konuyu Levililerin eski önemini kaybetmesi ve rabbilerin onların yerine dinî rehberler olarak sorumluluğu üstlenmeleri bağlamında da değerlendirmemiz mümkündür.

Yahudi geleneğinde din adamlarının işlevleri arasında zikredilen dinî emirlerle hükmetme görevi de ihmal edilmemesi gereken bir sorumluluk olarak Kur’ân tarafından onlara hatırlatılmaktadır. Aynı şekilde, Tevrat’ı inceleme ve öğretme görevlerinin de, Yahudi din adamlarının sorumlulukları arasında yer aldığı, her iki kaynak tarafından doğrulanmaktadır. Hatta Kur’ân onlara esaslı

bir görev olarak Kitab'ı öğrenen ve öğreten “rabbânîler” olmayı tavsiye etmektedir. Yahudilikte din adamının görevleriyle ilgili olarak bahsedilen bu konularda Kur'ân'ın Tevrat'ı doğrulaması, bir anlamda bu dindeki dinî rehberliğin meşru temellerinin ne olduğunu bizlere göstermektedir.

Bu üç görevin haricinde, Yahudi geleneğinde anlatılan, din adamlarının kutsallıklarının korunmasına yönelik düzenlemeler, kurban ayınlarına aracılık etmeleri, çeşitli hastalıkları tedavi etmeleri gibi konulara Kur'ân'ın yer vermediği görülmektedir. Bu ve benzeri konuların komşu kültürlerle etkileşim neticesinde ayinlere girdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Yahudi din adamlığıyla alâkalı olarak Dinler Tarihinin, Hz. Musa öncesi pagan kültürünün sonraki dönemlerde izlerini devam ettirdiğini belirtmesi, ayrıca Fenike, Kenan, Mısır, Babil, Pers (Zerdüş) ve Grek etkilerinden söz etmesi, bu açıdan dikkate değer görülmektedir.

Yine İsrailoğulları tarihinde meydana gelen peygamber-din adamı mücadelesi ve peygamberlerin onları ıslah etme çabaları, din adamlarının görevleri arasında zikredilen konuların birçoğunun, Hz. Musa şeriatının orijinal bünyesinde bulunmadığı, sonraki dönemlerde, gelişen şartlara bağlı olarak ona eklemeli olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Yahudi din adamlığı, tarih içinde, basitten teferruata, sadelikten karmaşıklığa doğru bir süreç izlemiştir. İşte bu da onun, ilâhî kaynaklı olduğundan ziyade tarihsel, psikolojik ve sosyolojik temellerinin dikkate alınması gerektiğini akla getirmektedir.

Kur'ân'ın Yahudi ve Hıristiyan din adamı sınıfıyla ilgili kullandığı kelime ve ifadeler, “bilgi ve maneviyat eksenli” bir karizmayı ortaya koymaktadır. Bu durum onları, irsiyete veya kabileyeye yahut doğuştan özel bir donanıma dayalı dinî karizma modellerinden ayırmaktadır. Dolayısıyla onların sahip oldukları dinî otorite bazı insanlara Allah'ın bir ihsanı şeklinde görülmemekte, aksine beşerî gayret neticesinde kazanılan bir meziyet olarak kabul edilmekteydi. Bu da, Kur'ân'ın son dinin mensuplarına teklif ettiği dinî rehberlik modeliyle paralellik arz etmektedir. Ancak,

Kur'ân'da geçen kavramların ortaya koyduğu şekilde, söz konusu dinî rehberliklerin esasını oluşturan "bilgi ve maneviyat" karakterinin böyle devam etmediği, zamanla sosyal ve ekonomik alanları da kapsayacak bir nitelik kazandığı, dolayısıyla temel özelliğini kaybettiği anlaşılmaktadır. Böylece onlar, liderlik ve hâkimiyet mücadelelerinin faal aktörleri hâline gelmişlerdir.

Kur'ân, onların helâl-haram demeden insanların mallarını açgözlülükle yemelerinden ve peygamberlere muhalefetlerinden söz ederken, aslında mücadelesini verdikleri otoritenin değiştiğini bizlere ima etmektedir. Diğer bir deyişle, "ilim" ve "din"e dayanan manevî otorite yerine, dünyevîleşip iktidar sahibi olan ekonomik ve siyasal boyutlu güç odaklarından söz edilmektedir.

Kur'ân'ın, Yahudi din adamlarına yönelttiği temel eleştirilerden birisi "tahrîf"tir. Müfessirler, Kur'ân'da geçen "kitap yazmak", "kitabı dille çarpıtmak", "ayetleri gizlemek" ve "ayetleri satmak" ifadelerini tefsir ederlerken de, Eski Ahit'in (Tanah) hem orijinal metniyle hem de yorumlar yoluyla tahrif edildiği konularına temas etmişlerdir.

"Tahrîf" kelimesini anlamaya çalışırken, İsrailoğulları tarihinde, ilâhî kelâmın orijinal formunun, kasıtlı olsun veya olmasın, değişikliğe uğratıldığı olgusunu göz ardı etmemek gerekir. Ancak, bundan daha açık olanı, bu kelimenin, nüzul döneminde, Yahudilerden bazı kimselerin art niyetli bir şekilde, hem kendi kutsal kitapları hem de Hz. Peygamber'e karşı sergiledikleri saygısız ve aşağılayıcı tavrı içermektedir. Bu bağlamda "tahrîf" in, Tevrat'taki bir hükmün gizlenmesi, yanlış yorumlanması veya dinlenen herhangi bir sözün hakaret veya değişik amaçlarla maksadını açacak şekilde nakledilmesi anlamlarını taşıdığı anlaşılmaktadır.

Ehl-i kitap din adamlarının, "rab" edinildiğine dair Kur'ânî tespit (Tevbe 31), Hıristiyan din adamları tarafından dinî hükümlerin değiştirilmesi ve avamın da bunu kabullenmesi anlamında yorumlandığı bilinmektedir. Bu tespitin, Yahudilik bağlamında MS II-VII asırlarda şifahî geleneğin yazıya geçirilmesi ve sistem-

leşmesi süreciyle ilgili olması da mümkündür. Çünkü Talmudik Yahudiliğin oluştuğu bu dönemlerde, hukukî kanunlaştırma ve teolojiyi tesis etme hususunda rabbiler tek yetkili kimselerdi. İşte ayette geçen Yahudilerin din adamlarını rab edinmeleri konusunu, bu süreçte onların bir takım dinî hükümlerin tersyüz etmeleri hal-kin da bunları kabullenmesi şeklinde yorumlamak mümkündür.

İlâhî dinler, orijinal kimliklerini muhafaza ettikleri sürece, mutlak otoritenin Allah'a ait olduğunu beyan eder. Din adamlığını kabul eden geleneklerse, söz konusu bu otoriteyi, kısmen de olsa bu sınıflara verir. Bu bakımdan din adamlığı, tanrısal otoritenin paylaşılma çabasının bir sonucu olarak meydana gelmektedir.

Bu tespitler açısından bakıldığında Yahudi geleneğinde, Allah'la din adamı arasında bulunması gereken "yaratan" ve "yaratılan"a dair sınırların yeterince korunamadığı ve ontolojik benzeşmeye yönelik adımlar atıldığı görülmüştür. Böylece din adamları, diğer insanlardan farklı tutulmuş ve kendilerine beşerüstü birtakım ilâhî güç ve nitelikler izafe edilmek suretiyle, Allah'ın haricinde olaylara yön veren kutsal varlıklar olarak kabul edilmişlerdir.

Diğer taraftan, Allah'la din adamları arasındaki ilişkiye epistemolojik açıdan baktığımızda, bunun Allah-peygamber ilişkisini hatırlatacak bir mahiyet kazandığı görülmektedir. Zira din adamlarının metafizik âlemlerle iletişim kurabildikleri, dolayısıyla bilgi kaynağı olarak kutsal kitapların haricinde, başka tanrısal bilgilere de muttali oldukları kabul edilmiştir. Bu çerçevede oluşturulan geleneğin de, ilâhî kaynaklı olduğu iddia edilmiştir.

Yabancı bilim adamlarının da kabul ettikleri gibi, İslâm peygamberi Hz. Muhammed din adamı sınıfının insan vicdanında oluşturduğu tahakküm bağlarını ve akıllarına vurdukları esaret zincirlerini bütünüyle sökmüştür. Böylece İslâm, insanları ruhânî olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye bölüp ruhânî olanlara kutsal birtakım nitelikler atfedip; ancak bunlar aracılığıyla Yüce Allah'a kulluk yapılabileceği inancını kaldırmıştır. Bunun yerine her ferdin manevî yetenek ve potansiyelini harekete geçirip gerek cemaat

hâlinde gerekse tek başına, Yüce Allah'a kulluk edebileceği ilkesini benimsemiştir. Böylece İslâm, dünyevî planda bütün insanların Allah'ın huzurunda eşit oldukları, kimsenin diğerlerinden ayrıcalıklı bir şekilde kutsal ve masum olmadığı, dolayısıyla onlara tahakküm etme hakkına sahip bulunmadığı esaslarını kabul etmiştir. Sonuçta kimsenin eleştiri ve sorgulamadan muaf tutulamayacağı, bu sebeple mutlak itaatin sadece Allah'ın sarih emirlerine olduğu, diğer insanlara da ancak bu hükümleri izledikleri takdirde uyulabileceği ilkesini getirmiştir.

Kaynakça

- Adam, Baki, "Yahudilerde Din ve Gelenek Üzerine", *İslâmî Araştırmalar*, VI, (1992), sy. 1.
- Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, 2.bs., İstanbul 2001.
- Aelred Cody, *A History of Old Testament Priesthood*, Pontifical Biblical Institute, Rome 1969.
- Ahmed Şelebi, *Mukârenetu'l-edyân (el-Yahudiyye)*, Kahire ts.
- Arnold Jacob Wolf, "Rabbanite", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, London 1987.
- Besalel, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2001, II, 515-516.
- Beydâvî, Nâsiruddin Ebî Sa'îd Abdullâh İbn Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1408/1988.
- Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarîhi'l-arab kable'l-islâm*, 3.bs., yy. 1413/1993.
- Cevherî, *es-Sihah fî'l-lugati ve'l-ulûm*, Dâru'l-hadâreti'l-arabiyye, Beyrut ts..
- Cilacı, Osman, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınları, İstanbul 2001.
- Demirci, Kürşat, "Haham", *DİA*, İstanbul 1997.
- Demirci, Kürşat, "Hıristiyanlık (Tarih)", *DİA*, İstanbul 1998.
- Ebüsüûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1419/1999.
- Ensârî, Ebû Yahya Zekerîyya, *Fethu'r-rahmân bi keşfi mâ yeltebisu fî'l-kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Âlemu'l-kutub, Beyrut 1405/1985.
- Firestone, Reuven, *Yahudiliği Anlamak*, trc. Çağlayan Erendağ, Levent Kartal, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, İstanbul 2004.

- Güç, Ahmet, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, yy. 1998.
- Han, Ebûttayyib Muhammed Sıddık Hasan, *Fethu'l-beyân fi mekâsıd'l-Kur'ân*, el-Mektebtu'l-Asriyye, Beyrut 1412/1992.
- Hanbelî, Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn 'Adil, *el-Lubâb fi 'ulûmi'l-kitab*, thk. Adil Ahmed 'Abdulmevcûd v.dğr., Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut 1419/1998.
- Hâzin, Ebû'l-Hasen Alaüddîn Alî b. Muhammed b. İbrahim, *Lubâbu't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, (*Mecma'u't-tefâsîr* içerisinde), Matbaatu'l-Âmire, yy. h. 1317.
- Hirschfeld, H., "Priest, Priesthood (Jewish)", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hasting, Edinburgh 1980.
- http://www.sevivon.com/show_symbol.asp?id=2; 2/1/2006.
- Huvvârî, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîru kitâbillahi'l-'azîz*, thk. ve tlk. el-Hacc b. Saîd Şerîfî, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1990..
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't- tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-tûnusiiyye li'n-neşr, Tûnus ts..
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Ali el-Kutb, Muhammed Ed-dâlibelta, 3.bs., Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut 1416/1995.
- İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Ahmed 'Âşûr v.dğr, Dâru Kahraman, İstanbul 1984.
- İbn Kuteybe, İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, thk. Esseyid Ahmed Sakr, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut 1398/1978, 56.
- İzzet Derveze, Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı (Mekke Dönemi), trc. Mehmet Yolcu, İstanbul 1995.
- J. Maxwell Miller, Hayes, John H., *A History of Ancient Israel and Judah*, Britain 1986.
- Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, trc. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul 2000.
- Kasımî, Muhammed Cemâlüddîn, tlk. Muhammed Fuâd Abdulbakî, *Mehâsinu't-tevîl*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, yy. ts..
- Kaufmann, Francine, Eisenberg, Josy, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*, der. Mehmet Aydın, 3.bs., Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000.
- Kitagawa, Joseph, "Priesthood in the History of Religions", *To Be A Priest*, New York 1975.
- Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi/Yahudiliğin Mimarı Ezra; IQ Kültür Sanat Yayıncılık*, 2007.

- Levine, Baruch A., "Jewish Priesthood", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing, New York, London 1987.
- Levine, Baruch A., "Levites", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing, New York.
- M. Ha., "Priests and Priesthood", *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem 1972.
- Mahallî-es-Suyûtî, Celâluddîn-Celâluddîn, *Tefsîru'l-celâleyn*, 2. bs., Dâru ibn kesîr, Beyrut 1410/1990.
- Mâtûrifîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlâtü ehli's-sunne*, thk. Fâtüma Yûsuf el-Haymî, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1425/2004.
- McKenzie, Peter, *The Christians (Their Beliefs and Practices)*, Abingdon Press, London 1988.
- McKenzie, Peter, *The Christians*, Abingdon Press, London 1988.
- Mensching, Gustav, *Dinî Sosyoloji*, trc. Mehmet Aydın, Tekin Kitapevi, Konya 1994.
- Mütercim Âsım, *Kâmûs Tercümesi*, Bahriye Matbaası, yy. 1305.
- Neusner, Neusner, Jacob, "Rabbinic Judaism in Late Antiquity", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing, New York, London 1987.
- Peters, F. E., *Judaism, Christianity and Islam- The Classical Texts and Their Interpretation*, New Jersey 1990.
- Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1411/1990.
- Reşid Rıza, Reşid Rıza, *Tefsîru'l-kur'ânî'l-hakîm*, 2.bs., yy. ts.
- Rowland, C. C., "İsa ve İlk Kilise", trc. Mahmut Aydın, *İslâmiyât*, III, sy. 4, (Ekim-Aralık 2000).
- Shahak, Israel, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, trc. Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul 2002.
- Sharpe, Eric J., *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, trc. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, Bursa 2000.
- T. H., "Yahudiler", *İA*, İstanbul 1986.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fi tefsîri'l-kur'ân*, Dâru'l-kutubi'l-islâmiyye, 3.bs., Kum 1397h..
- Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyü'l-kur'ân*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1408/1988.
- Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, 2.bs., Ankara 1993.
- Vaux, Roland De, *Ancient Israel (It's life and Institutions)*, trc. John Mc Hugh, New York 1994.
- Vecdî, Muhammed Ferîd, *el-Mushaf el-müfesser*, Dâru's-ş-a'b, Kahire ts.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, trc. Ünver Günay, İFAV, İstanbul 1995.

- Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, trc. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Zebîdî, *Tâcu'l 'arûs min ceoheri'l-kâmûs*, İbrahim et-Terzî, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'arabî, Beyrut 1386/1966.
- Zeccâc, Ebî İshâk İbrahim b. es-Serî, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. 'Abdulcelîl Abduh Şelebî, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut 1408/1988.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003.

The Jewish Priesthood in the Qur'an: A Comparative Study of the Jewish Tradition

Citation/©: Karslı, İbrahim Hilmi, (2010). The Jewish Priesthood in the Qur'an: A Comparative Study of the Jewish Tradition, *Milel ve Nihal*, 7 (1), 61-93.

Abstract: It is a sociological fact that all religions need leadership and guidance in a broader sense. In that context, the Jewish priesthood occupies very important place. The main Jewish literature presents highly rich information in this subject. The Qur'an also includes some important findings with regard to the Jewish priesthood and makes warnings about their status in its revelation period. The present article aims to examine multi-dimensional changes the Jewish priesthood has been subjected throughout history depending on Jewish sources as well as the Qur'an and exegetical literature.

Key Words: the Qur'an, Tanah (the Old Testament), priesthood, tahrif (distortion), rabbani.

